

4.5. A rokkantnyugdíjazás csökkenésének okairól adminisztratív adatok alapján

Résztanulmány a Nemzeti Foglalkoztatási Akcióterv foglalkoztatási intézkedéseinek vizsgálatához, az MTA-KTI kutatása, 2008. június

Scharle Ágota

Bevezetés

Magyarországon a nyugdíjba vonulás átlagos életkora más fejlett országokhoz képest alacsony, ami részben az alacsonyan megszabott korhatárnak, és részben a korhatár előtti nyugdíjba vonulás gyakoriságának tudható be. Az, hogy viszonylag könnyen lehet korán nyugdíjba vonulni, számos problémát vet fel: nagy nyomásnak teszi ki az állami nyugdíjalapot, csökkenti az idősebb munkavállalók aktivitását, és a fiatalokat, illetve a jövő generációkat terhelő újraelosztás mértékét növeli. A tanulmányban röviden áttekintjük a korai nyugdíjazás elterjedtségét és ennek változását az utóbbi néhány évben. Röviden vázoljuk a megfigyelhető lassú javulás mögött meghúzódó demográfiai és munkaerő-piaci okokat, illetve a szabályozás változásához kapcsolható magyarázatokat. Részletesen vizsgáljuk a rokkantnyugdíj igényléseket és ezek elbírálását.¹ Végül, összefoglaljuk a költségvetés és szociálpolitika szempontjából lényeges következtetéseket, és ajánlást teszünk a bemutatott folyamatok kedvező(bb) irányba terelését segítő szakpolitikai lépésekre.

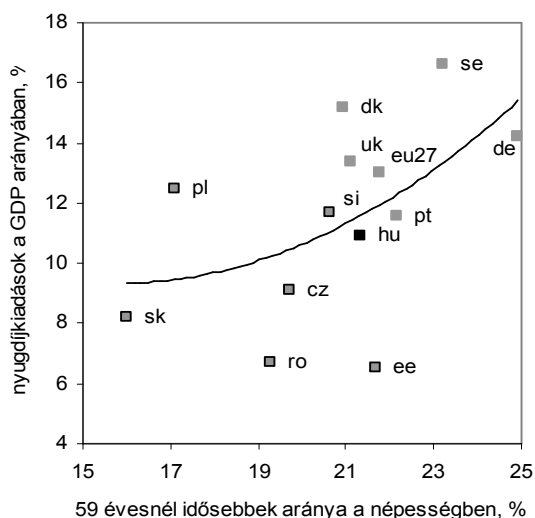
Helyzetkép

Magyarországon az idős népesség aránya a gazdagabb EU-tagországokéhoz hasonló: meghaladja a népesség egyötödét. A nyugdíjkiadások viszonylag magasak. Az egy 59 év feletti lakosra jutó nyugdíjkiadás az egy főre jutó GDP arányában valamivel 50 százalék fölött van, az EU–27 országaiban pedig átlagosan 60 százalék (30 és 70 százalék közt szóródik), kelet-európai volt szocialista országok közül azonban csak Lengyelország és Szlovénia áll rosszabbul ebben a tekintetben.

¹ A becslések elkészítésében Blaskó Zsuzsa is közreműködött.

1. ábra

Nyugdíjkiadás és az 59 év felettek aránya a népességben

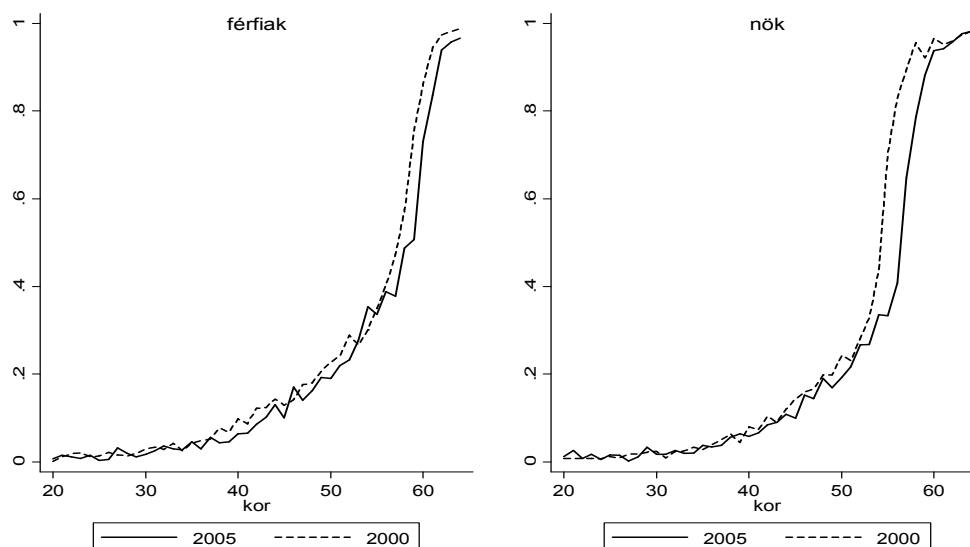
Rövidítések: CZ: Csehország; DE: Németország; DK: Dánia; EE: Észtország; UK: Egyesült Királyság; HU: Magyarország; PL: Lengyelország; PT: Portugália; RO: Románia; SE: Svédország; SI: Szlovénia; SK: Szlovákia.
Forrás: Eurostat online adatbázis, 2005.

Míg a legtöbb EU-tagországban az öregségi nyugdíj korhatára 65 év (vagy ennek bevezetését irányozták elő), Magyarországon az 1997. évi reform mindkét nem számára 62 évben szabta meg a korhatár fokozatos emelésének végső szintjét. Bár az öregségi nyugdíj korhatára 62 (nőknél még csak 60) év, a 2006-ban öregségi nyugdíjba vonulók átlagos életkora csak 59,9 év, nőknél 57,5 év volt, ugyanis kedvezményrel már 60 (nők esetében 57) évesen el lehet menni nyugdíjba anélkül, hogy ez a nyugdíj összegét csökkentené (feltéve, hogy megvan a szükséges szolgálati idő). A rokkantsági nyugdíjasokkal együtt a nyugdíjba vonuló férfiak átlagos életkora ugyanebben az évben 56,1 év, a nőké 55,2 év.

A korhatár alatti öregségi és rokkantnyugdíjasok száma eléri a 650 ezer főt, ami azt jelenti, hogy a munkavállalási (15–59/61 éves) korú népesség 10 százaléka részesül nyugdíjban. A 2. ábrán látható, hogy a nyugdíjasok aránya a népességben mindkét nem esetében már kevéssel 40 év felett gyorsan növekszik, és már 55 év alatt eléri az egyharmadot.

2. ábra

A nyugdíjban vagy nyugdíjszerű ellátásban részesülők aránya (férfiak, nők)

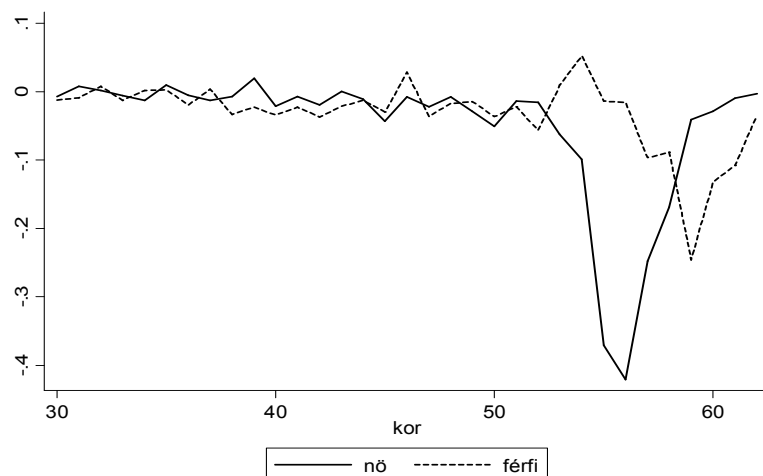

Forrás: saját számítás a KSH munkaerő-felvétel első negyedévi adatai alapján.

A nyugdíjba vonulás átlagos életkora 2000 óta mintegy két évvel nőtt, a nők esetében valamivel még jobban. A nyugdíjasok aránya majdnem minden korévben csökkent 2000 és 2005 között, de legjobban az előrehozott öregségi korhatárt megelőző egy-két évben. A csökkenés a nyugdíj előtt álló (55–57 éves) nők esetében 20–42 százalékpont, ami majdnem dupla akkora, mint az (59–60 éves) férfiak esetében megfigyelt 13–25 százalékpontos csökkenés (3. ábra).

3. ábra

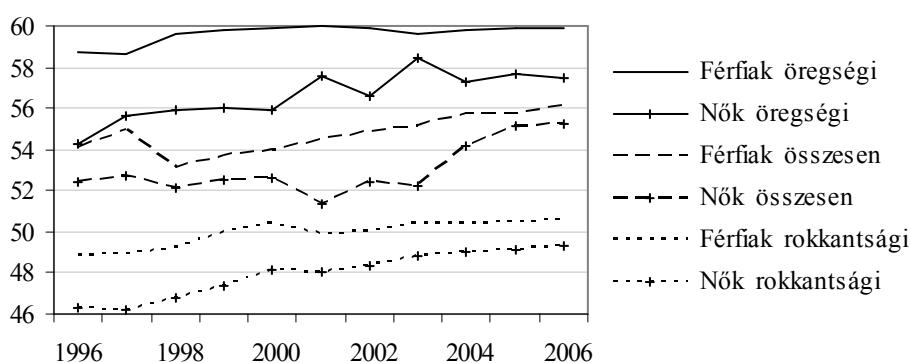
A nyugdíjban vagy nyugdíjszerű ellátásban részesülők arányának változása 2000 és 2005 között (százalékpont)

Forrás: saját számítás a KSH munkaerő-felvétel első negyedévi adatai alapján.

Az átlagos nyugdíjba vonulási kor emelkedését elsősorban a rokkantnyugdíj-beáramlás változása határozta meg. A korhatár alatt nyugdíjba vonulók között csökkent a rokkantnyugdíjasok aránya, és az új rokkantnyugdíjasok átlagos életkora is nőtt (4. ábra). Az öregségi nyugdíjat szerzők átlagos életkora inkább csökkent ugyan (elsősorban azért, mert a nyugdíjba vonuló nők száma gyorsabban nőtt, mint a férfiaké), de még így is magasabb, mint a rokkantnyugdíjasoké, ezért nem rontotta az átlagot (Fazekas et al, 2007).

4. ábra A nyugdíjba vonulás átlagos életkora 1996 és 2006 között (év)

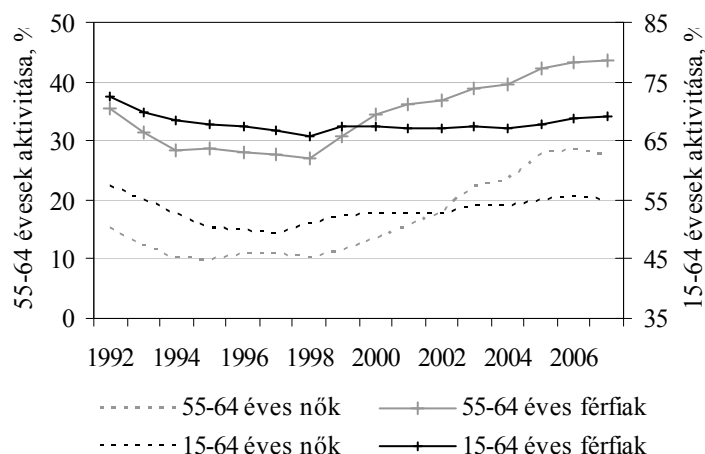
Forrás: Fazekas et al, 2007.

Megjegyzés: az öregségi nyugdíj az öregségi jellegű ellátásokkal együtt, a rokkantsági nyugdíj a baleseti rokkantsági nyugdíjjal együtt.

Az idősebb munkavállalók foglalkoztatási és aktivitási szintje a korcsoport más országokban mért aktivitásához és a felnőtt magyar népesség átlagos aktivitásához képest is alacsony. Az 55–64 évesek foglalkoztatási rátája 2006-ban Magyarországon 33,6 százalék volt, míg az EU-ban ugyanez az érték 43,7 százalék, a teljes aktív korú (15–64 éves) népességre vonatkozó mintegy 7,5 százalékpontos elmaradásánál (EU: 64,8 és Magyarország: 57,3 2006-ban) jóval nagyobb az itt tapasztalt különbség. A 4 ábra azt mutatja, hogy bár 1998 és 2006 között folyamatosan és a teljes munkaképes korú népességhez képest nagyon gyorsan is emelkedett az idősebbek aktivitása, még 2006-ban is 25-26 százalékponttal alacsonyabb az átlagnál. Az idősebb nők jóval kevésbé aktívak, mint a férfiak, bár a nemek közti különbség is csökkent, miután 2002 és 2006 között az idősebb férfiak aktivitása lassabban, a nőké gyorsabban emelkedett. A 2007. évi adatok a javulás lassulását jelzik, különösen a nők esetében.

5. ábra

A 15–64 éves és az idősebb népesség aktivitása 1992–2007

Forrás: KSH munkaerő-felmérése (1998 előtt régi súlyozású adatok, a többi 2006-ban publikált újrásúlyozott)

Demográfia folyamatok

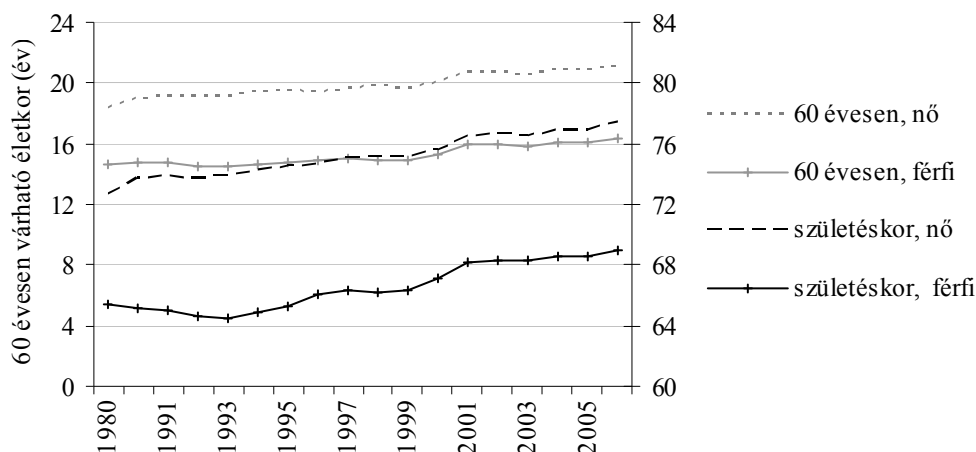
A népesség *egészségi állapota* az 1990-es évek eleje-közepe óta lassan, de folyamatosan javul. Bár a halálozási mutatók javulása csak 1993-tól kezdődött el, az egészségi állapot romlása *Pauka–Tóth* (2003) szerint már korábban megállt. 1980 és 1994 között a nyugdíj előtt álló korcsoportokban nem változott az életvitelükben súlyosan korlátozottak aránya, és javult az önértékelés alapján mért egészségi állapot.² Ez tükröződik a várható életkor alakulásában is: az 1997-es nyugdíjreform óta a születéskor várható élettartam 2–2,5 évvel, a 60 évesen várható élettartam 1–1,5 évvel emelkedett (5. ábra).

Ez a javuló tendencia két irányban is hathat a nyugdíjrendszerre: ha az egészség javulása az aktivitás növekedéséhez és a rokkantnyugdíj-igénylések visszaeséséhez vezet, és kitolhatja az átlagos nyugdíjba vonulási életkort. Ha pedig ez nem következik be, akkor a nyugdíjban töltött életek meghosszabbodása miatt megnőnek a nyugdíjkiadások, és romlik a nyugdíjalap egyenlege.

² *Pauka–Tóth* (2003) az 1980. évi, orvosi vizsgálattal is támogatott Komov-felmérést (Komplex Országos Morbiditási Vizsgálat) hasonlítják össze az egészséget önértékeléssel mérő 1994. évi egészségi állapot-felvétel és a 2001. évi *Életünk fordulópontjai* elnevezésű demográfiai felméréssel. Az utóbbi két felvétel mindkét nemre javuló tendenciákat mutat a 40–49 évesek, és különösen az 50–59 évesek korcsoportjában.

6. ábra

A születéskor és a 60 évesen várható élettartam 1980–2006 (év)

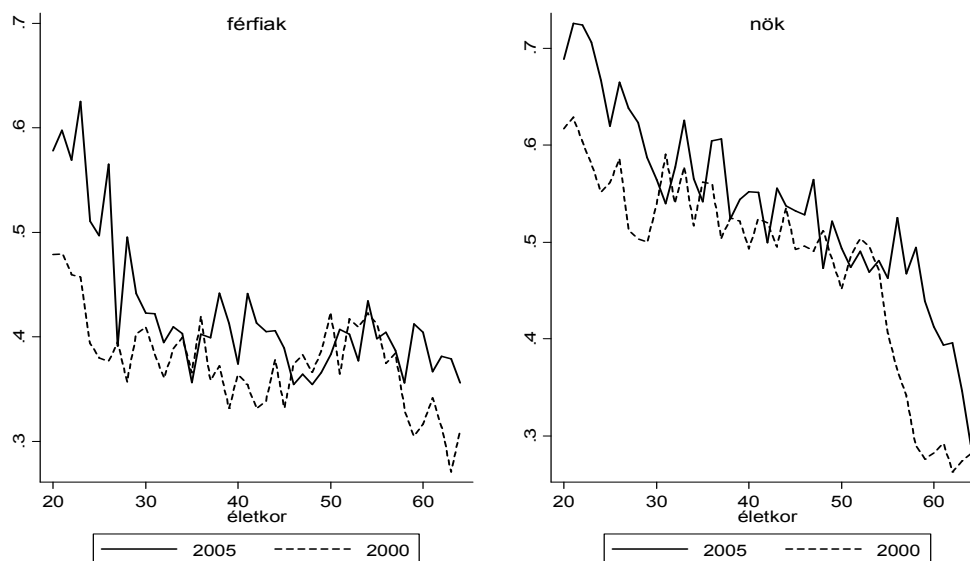

Forrás: KSH Demográfiai évkönyvek.

Az aktivitás növekedéséhez kétség kívül hozzájárult az *iskolázottsági* szint emelkedése, ami különösen a nők esetében volt jelentős mértékű. Az 1960-as évek oktatási expanziója most érte el a nyugdíj előtti korosztályokat: ez különösen jól látszik a 7. ábra jobb oldali részében, ami az érettségizett nők arányát mutatja korévenként. Az ábra arra is utal, hogy a mostanihoz hasonló mértékű, ugrásszerű javulás a nők esetében 20–25, a férfiak esetében 10–12 évig nem várható: újabb, elődeiknél jóval magasabban iskolázott kohorszok csak ezután érnek nyugdíj előtti korba.

7. ábra

Az érettségivel rendelkezők aránya életkor szerint, százalék (férfi, nő)

Forrás: saját számítás a KSH munkaerő-felvétel első negyedévi adatai alapján.

Munkaerő-piaci folyamatok

A rendszerváltás sokkja több vonatkozásban is hátrányba hozta az idősebb munkavállalókat a fiatalabbakkal szemben. Az iskolázottság gyors felértékelődése önmagában is gyengítette a jellemzően kevésbé iskolázott idősebb generációk pozícióját, és ehhez járult az az egyszeri hatás, hogy számos területen a rendszerváltás előtt szerzett szaktudás értéke is erősen lecsökkent. A foglalkoztatás 1997-től kezdődő lassú emelkedését és a munkaerő-kereslet ezzel párhuzamos növekedését az alacsonyan képzettek esetében nagyrészt megállította a minimálbér többszöri, jelentős emelése. Bár a munkabéreket terhelő járulékok jelentősen csökkentek 2000 és 2003 között, az iskolázatlan munkaerő keresletét ez alig ösztönözhatta, mivel a minimálbér ugyanebben az időszakban jelentősen megnőtt. Reálértékben a minimálbér után fizetendő munkaadói járulékok összege 2004-ben 22 százalékkal magasabb volt, mint 2000-ben.³

Az idősebb munkavállalók számára, alacsony iskolázottságuk mellett az életkoruk is bérhátrányt jelentett, legalábbis a rendszerváltozást követő első években. *Kertesi–Köllő* (2002) 1992 és 1999 közötti időszakra, háromféle, szakképzetlen, fiatal-képzett és *idős-képzett* munkaerőt megkülönböztető modellel végzett becsléseket. A versenyszféra közepes és nagyobb vállalataira vonatkozó eredményeik szerint inkább nőtt a kereslet berrugalmassága. Az évtized második felében a *szakképzetlen* munkaerő iránti kereslet reagál a legjobban a bérek változására: (a rugalmasság becsült értéke -1 és $-1,8$ között van), az idősebb-képzett, és különösen a fiatal-képzett munkaerő kereslete pedig kevésbé ($-0,5$ és -1 közötti értékek).

Az idősebb munkavállalók tehát nem kizárólag képzetlenségük miatt, hanem életkoruk miatt is nagyobb valószínűséggel kerülhetnek olyan helyzetbe, hogy emelkedő bérek esetén először tőlük válnak meg a munkáltatók.

³ Csekély mértékű ösztönzést jelent az az intézkedés, hogy 2004-től a tételes egészségügyi hozzájárulás 50 százalékát nem kell az idősök után megfizetni. A csökkentés mértéke sem ellensúlyozta ugyanis a minimálbér emelését (a 2000. évihez képest így az idősök esetén a minimálbér kifizetése reálértékben 22 helyett 12 százalékkal kerül többre a munkáltatóknak).

A nyugdíjrendszer mint a foglalkoztatáspolitikai eszköztár része

Az Európai Unió tagországaiban az 1980-as évektől vált egyre elterjedtebb gyakorlattá a korai nyugdíjazás, amelyet a kormányok a munkanélküliség csökkentésének reményében állami eszközökkel támogattak. Ennek eredményeképpen az 55–64 éves férfiak aktivitási rátája az 1970-es évek 70-80 százalékos körüli szintjéről az 1990-es évek elejére több tagországban 40 százalékos alá süllyedt (Svédország az egyik kivétel), a munkanélküliséget azonban nem sikerült csökkenteni (*Guillemard*, 2001 illetve *Casey és szerzőtársai*, 2003). A korai nyugdíjazás tehát az érett piacgazdaságok gyakorlatában nem bizonyult hatékony eszköznek, miközben tovább rontotta a jóléti ellátórendszerek amúgy is egyre ingatagabb egyensúlyát. Ez az empirikus tény nem mond ellent a közgazdasági elméletnek, ha felismerjük, hogy a nyugdíjazástól várt hatás hibás logikán alapult. Az eredeti elgondolás szerint, ha az idősebb munkavállalók elhagyják a munkaerőpiacot, a megüresedő álláshelyekre fiatalabbak léphetnek, és ezáltal csökkenhet a munkanélküliség. Ez azonban csak akkor valósul meg, ha közben a termelés, illetve a foglalkoztatás szintje változatlan, ez a feltevés pedig alaptalan. *Layard–Nickell–Jackman* (1991) megmutatja, hogy a munkaerő-állomány szűkülése következtében csökkenő munkanélküliség – nemcsak elméletben, de empirikus vizsgálatok szerint is – ugyanúgy növeli az inflációt, mintha a foglalkoztatás bővült volna. Ha pedig az infláció növekedését a kormányzati politika (a központi bank) megpróbálja ellensúlyozni, a munkanélküliségi ráta növekedni fog. A gazdaság így végül visszatér az eredeti munkanélküliségi rátahoz, ami viszont a kisebb munkaerő-állomány mellett az eredetinél alacsonyabb foglalkoztatási szintet és alacsonyabb megtermelt jövedelmet fog jelenteni. A végkövetkeztetés akkor sem kedvezőbb, ha feltesszük, hogy a kormányzat az alacsonyabb munkanélküliség fejében hajlandó lenyelni a magasabb infláció keserű piruláját. Ekkor ugyanis változatlan foglalkoztatás mellett alacsonyabb lesz a munkanélküliségi ráta és magasabb az infláció: ezt viszont a foglalkoztatás (államilag támogatott) bővítésén keresztül is meg lehetne valósítani.

A rendszerváltó országokban a gazdaságpolitikai szempontok mellett más, politikai és igazságossági érvek is felmerülhettek, amelyek alapján mégis indokolt és ésszerű lehetett a korai nyugdíjazás ösztönzése. Magyarországon *Vanhuysse* (2004) szerint a rendszerváltás elején a társadalmi elégedetlenség és ellenállás megelőzése érdekében hozott engedékeny nyugdíjazási gyakorlat racionális politikai döntés volt; a társadalombiztosítás intézményei partnerek voltak a bizonytalan álláskilátásokkal rendelkezők korai nyugdíjazásában (lásd még *Gere*, 1997).

Emellett a rendszerváltás kezdetén igazságossági szempontból is indokolt lehetett (akár a termelés csökkenése árán) is kompenzálni azokat, akiket idősebb korban ért a munkapiac előre nem látható gyökeres átalakulása. Ők ugyanis a korábbi rendszer ösztönzői alapján döntöttek arról, hogy mennyit járjanak iskolába, mennyit és hol dolgozzanak, és ha alkalmazkodtak is az új ösztönzőkhöz, annak hozamait már alig lett volna idejük élvezni. Egy ilyen helyzetben a teljes népesség összjóléte szempontjából is jobb megoldás lehet a munkanélküliség lélektani és anyagi terheit átrendezni a korcsoportok között, mint egyetlen generációra terhelni a rendszerváltás teljes költségét. Az átcsoportosítás mindaddig növelhette az összjólétet, amíg a teljes kibocsátás csökkenésénél nagyobb a nyugdíjazottak jólétének növekedése (vagy kisebb a veszteségük mértéke).

Az engedékeny korai nyugdíjazás tartós, a rendszerváltás után 15-20 évvel is érvényes fennmaradását azonban nem lehet ilyen alapon megindokolni, hiszen a ma nyugdíj előtt álló korosztályokra már nem érvényesek az említett politikai vagy méltányossági megfontolások. A szigorítás mellett szóló szempontok súlya ugyanakkor időben egyre növekszik. A korai nyugdíjazás költségei legelőször a nyugdíjalapok egyenlegének romlásában jelennek meg: a növekvő költségvetési kiadások miatt a nemzetközi szervezetek már az 1990-es elejétől javasolták a jogosultsági szabályok szigorítását.⁴ A közvetett költségek pedig a vázolt munkaerő-piaci hatásokon keresztül az alacsony szinten stabilizálódó foglalkoztatásban jelennek meg.

Az 1997. évi magyar nyugdíjreform az öregségi nyugdíjazást tekintve egyensúlyba hozta a rendszert, ezt azonban a későbbi emelések rendszerszinten is (nem csak demográfiai folyamatokból adódóan) megbontották (Orbán–Palotai, 2006). Az előrehozott nyugdíj szabályainak 2007 őszén elfogadott szigorítása 2013-tól lép életbe, ami a nyugdíjösszeg csökkenésének mértékét évi 2,4 százaléktól 4,2 százalékra emeli. Továbbá szigorodnak a nyugdíj melletti munkavégzés feltételei is. A már jelzett demográfiai folyamatok nyomán azonban további kockázatok is keletkeztek, amihez járul még a szolgálati idő rövidülésének problémája, ami két irányból is nyomás alá helyezheti a rendszert: egyfelől csökkennek a befizetések, másrészt már középtávon is megjelennek olyan, nagy létszámú társadalmi csoportok, amelyek tagjai biztosítási alapon nem szereznek jogosultságot időskori ellátásokra, így róluk más fedezet híján az aktív népesség adóbefizetésének terhére kell majd gondoskodni.

A rokkantnyugdíjazás feltételeinek szigorítására 1997–1998-ban történt az első kísérlet, amelynek célja elsősorban a tényleges egészségi állapotot és annak változását is tükröző

⁴ A Világbank 1995. évi országjelentése például a társadalombiztosítási alap hiányát rövid távon leghatékonyabban csökkentő eszközként ajánlotta a rokkantsági ellátások szabályainak szigorítását, feltéve, hogy az ellátásból kikerülők jelentős hányada a formális munkaerőpiacon talál állást.

elbírálási gyakorlat kialakítása volt. Az 1998 januárjában életbe lépő új törvény megszüntette a rokkantsági ellátásra való végleges jogosultságot, a korábban szerzett végleges jogosultságok egy részét is átmenetivé minősítette, és az átmeneti jogosultság megtartásához gyakoribb orvosi vizsgálatot írt elő – így a rokkantnyugdíj kevésbé biztos jövedelemforrássá vált. Több reform azonban egészen 2006-ig nem történt, így az öregségi nyugdíj korhatárának emelése és az előrehozott nyugdíjazás lehetőségének beszűkülése után megnőtt a rokkantnyugdíj szerepe a korhatár alatti nyugdíjazásban. A 2007. júliusban elfogadott új reform a foglalkoztatási esélyek növelésére összpontosít, de az igénylést meghatározó ösztönzőket lényegében nem módosítja. Az új szabályozás szerint az igénylő egészségi állapotát és *megmaradt* munkavégző képességét is részletesen felméri, és ennek alapján részesül egészségügyi, szociális és foglalkozási rehabilitációs szolgáltatásokban. A rehabilitáció idejére rehabilitációs járadékot kap, legfeljebb három évig, ennek összege azonban gyakorlatilag a későbbi nyugdíjával egyenlő, sőt, annál valamivel magasabb. A demográfiai folyamatok egyelőre biztosítják a rokkantnyugdíjasok létszámának fokozatos csökkenését, ez azonban megváltozhat, amikor a kevés szolgálati idővel rendelkezők megközelítik az öregségi nyugdíjkorhatárt. A nyugdíjrendszerből kiszoruló létszámának növekedésével erősödhet az igény a rokkantsági nyugdíjra, illetve a kevesebb szolgálati idővel is megszerezhető, kisebb összegű (de a segélyeknél biztosabb és kevesebb kötelezettséggel járó) rokkantsági ellátásokra.

A rokkantsági nyugdíj igénylések összetételének alakulása

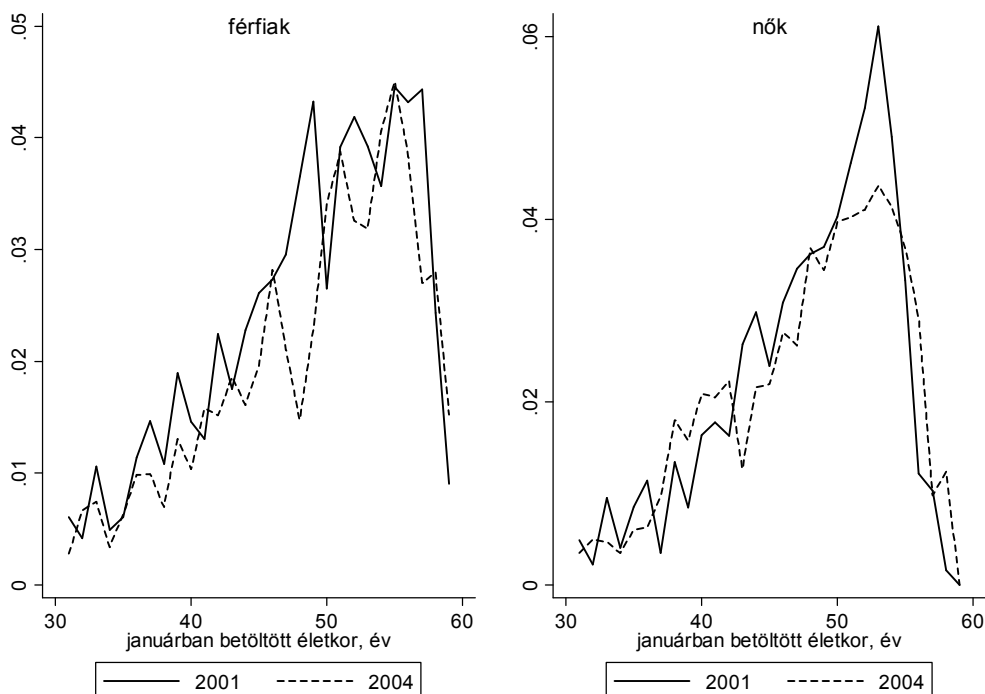
A rokkantsági (és baleseti) nyugdíj iránti igények alakulását az ONYF-OEP adminisztratív adatai alapján vizsgáljuk. A rendelkezésünkre álló adatállomány a két intézmény nyilvántartásából vett, a magyar népességet reprezentáló 200 ezer fős véletlen minta, ami a 2000 és 2004 közötti időszakra vonatkozóan tartalmaz adatokat a járulékbevallásról és tb kifizetésekről.⁵

A továbbiakban a 2001 és 2004 évi adatokat vetjük össze, mivel így késleltetett változókat is tudunk használni az igénylések magyarázatához. A 8. és 9. ábra a rokkantnyugdíj iránt beadott, és az elfogadott igénylések alakulását mutatja, az adott kohorsz arányában, 2001 és 2004 évekre, nemenként. A beadott igénylésekben mindkét nem esetében csökkenést látunk: férfiak esetében ez viszonylag egyenletesen minden kohorszban látható, nőknél

⁵ A mintát a népszámlálás alapján nem, kor és lakhely szerint reprezentatív, a PM által megadott eloszlás alapján az OEP választotta ki véletlen eljárással. Az OEP és ONYF adatokat TAJ alapján az OEP kapcsolta össze. A PM-nek átadott adatállomány a személyek azonosítására már nem alkalmas.

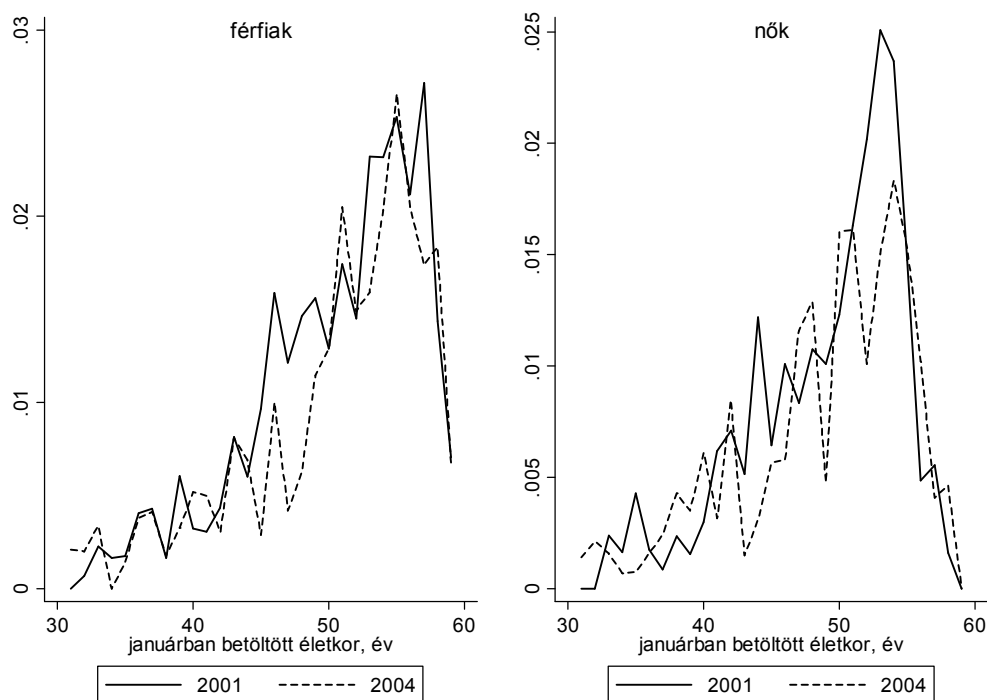
inkább a nyugdíjkorhatár előtti korévekre jellemző, és a 40 év körüliek esetében inkább növekedést látunk.

8. ábra Beadott igénylések életkor és nem szerint

Az elfogadott igénylések nagyjából hasonló változást mutatnak, azaz a változást nem az igénylések megítélésének változása, hanem a beadott igénylések mozgatták. A függelékben bemutatjuk az elfogadási arány alakulását is: ez azt mutatja, hogy az elfogadási arány mindkét nem esetében az életkorral párhuzamosan növekszik és a férfiaknál magasabb, de 2001 és 2004 között nem változott.

9. Elfogadott igénylések életkor és nem szerint

A rokkantnyugdíj beáramlás 2001 és 2004 között megfigyelt csökkenése többféleképpen is előállhatott: az igénylések száma csökkenhetett a szükséges szolgálati időt megszerző kohorszok létszámának és összetételének változása miatt, illetve változhatott az elbírálási gyakorlat is. Elsőként azt vizsgáljuk, hogy miért csökkent a rokkantnyugdíjat igénylők aránya az egyes korcsoportokban: az adott kohorsz összetétele változott, vagy az igénylést meghatározó motivációk hatása. Az összetétel változását nagy vonalakban már felmértük: láttuk, hogy a nyugdíj korhatár előtti korosztályok iskolázottsága és egészségi állapota is javult ezekben az években. A következőkben azt ellenőrizzük, hogy emellett volt-e változás a motivációkban: pontosabban azt mérjük, hogy a megfigyelt tulajdonságok hatása változott-e a rokkantnyugdíj igénylést magyarázó, a két évre külön megbecsült modellben. A motivációkban talált pozitív változás (az igénylés csökkenése) arra utalhat, hogy a beáramlásban megfigyelt csökkenő tendencia folytatódhat, mivel nem csak átmeneti demográfiai hatások, hanem az igénylők magatartásának változása (is) magyarázza.

A motivációkat az életkor, iskolázottság és a helyi munkaerőpiac állapotát mérő foglalkoztatási ráta hatásával közelítjük. A feltevés az, hogy az igényléseket alapvetően az egészségi állapot határozza meg, és a demográfiai vagy munkaerőpiaci tulajdonságok hatása jelzi az egyéb motivációkat: a rossz álláslehetőségeket, illetve a relatíve könnyen hozzáférhető rokkantnyugdíj vonzerejét. A rokkantnyugdíj igénylést egyéni szinten

magyarázó logit modelleket becsültünk, a két nemre külön. Az eredményeket az 1-2. táblázat összegzi, további becslések eredményei a Függelékben találhatóak.

A férfiak esetében az egyetlen érdemi változás az együtthatókban az, hogy a foglalkoztatási ráta hatása csökkent. Ez a változás a nőknél is látható, és ott valamivel nőtt az egészségi állapot hatása is. Mindez arra utal, hogy az igénylésekben csökkent az egészségi állapoton túli motivációk hatása.

1. táblázat Rokkantnyugdíj igénylés: férfiak

	2002		2004	
	Coef.	Std. Err.	Coef.	Std. Err.
öregségi nyugdíj előtt van	-0.16	0.04	-0.23	0.05
életkor	0.06	0.01	0.06	0.01
gyógyszer1	0.36	0.12	0.26*	0.14
gyógyszer2	0.63	0.11	0.78	0.12
gyógyszer3	0.78	0.12	0.83	0.13
járóbeteg (d)	0.31	0.10	0.50	0.13
fekvőbeteg (d)	1.09	0.08	1.16	0.08
foglalkoztatási ráta (%)	-7.47	0.72	-3.00	0.76
tavaly volt mnélk	0.61	0.11	0.37	0.12
iskola nem ismert	0.77	0.24	0.49*	0.22
alapfokú	1.56	0.25	1.76	0.23
legf. középfokú	1.41	0.23	1.21	0.21
felső v kpfokú	0.94	0.25	0.61	0.23
konstans	-5.02	0.49	-7.18	0.51

Megjegyzés: * a gyógyszer1 (gyógyszerkiadása nem nulla, de az alsó kvartilisnál kisebb) együtthatója 6%-on, az iskola nem ismert változóé 2%-on szignifikáns 2004-ben. A többi változó mind 1% felett szignifikáns.

2. táblázat Rokkantnyugdíj igénylés: nők

	2002		2004	
	Coef.	Std. Err.	Coef.	Std. Err.
öregségi nyugdíj előtt van	[-0.04]	0.03	-0.13	0.03
Életkor	0.07	0.01	0.08	0.01
gyógyszer1	[0.19]	0.15	[0.07]	0.19
gyógyszer2	0.40	0.13	0.55	0.15
gyógyszer3	0.84	0.13	0.94	0.16
járóbeteg (d)	0.59	0.13	0.88	0.19
fekvőbeteg (d)	0.67	0.08	0.99	0.08
foglalkoztatási ráta (%)	-6.96	0.68	-3.77	0.72
tavaly volt mnélk	0.56	0.11	0.49	0.12
iskola nem ismert	0.67	0.18	0.95	0.19
Alapfokú	1.40	0.19	1.61	0.20
legf. Középfokú	1.33	0.18	1.31	0.19
felső v kpfokú	0.64	0.19	0.61	0.20
Konstans	-5.60	0.47	-8.03	0.53

Megjegyzés: a korhatárhoz közelség és a gyógyszer1 (gyógyszerkiadása nem nulla, de az alsó kvartilisnál kisebb) együttthatója nem szignifikáns 2002-ben, utóbbi 2004-ben sem. A többi változó mind 1% felett szignifikáns.

Az igénylések elbírálása

Átlagosan a mintában megfigyelt (30 éves és a korhatár közötti) igénylések negyedét fogadták el 2004-ben. Az elfogadási arány a férfiaknál jóval magasabb, közel 29%, míg a nőknél csak 21 % volt. Az elbírálásra az igényléshez hasonló logit modellt becsültünk, ahol a függő változó az igénylés elfogadása esetén 1 és a magyarázó változók itt is demográfiai és egészségi indikátorok. Ebben a becslésben az egészségi állapot mellett a szolgálati idő lett volna a legfontosabb változó, erről azonban sajnos nem volt adatunk. Ennek hiányában az életkorról feltételezzük, hogy nagyrészt felveszi a szolgálati idő hatását. A hatás egy része az „iskola nem ismert” változóban is megjelenhet, mivel ide tartoznak azok, akiknek 2000 és 2004 között nem volt bejelentett állása (vagy csak vállalkozóként dolgoztak).

A 3-4. táblázatban összefoglalt eredmények arra utalnak, hogy az elbírálás valamivel szigorúbb volt 2004-ben, mint 2001-ben: a súlyosabb, fekvő-beteg ellátást igénylő egészségkárosodás szerepe nőtt az igénylés pozitív megítélésében. A pozitív elbírálást azonban nem csak az életkor (szolgálati idő) és az egészségi állapotot közelítő változók, hanem munkaerőpiaci tényezők is befolyásolják. Nagyobb eséllyel fogadják el az igényléseket a jobb helyzetű megyékben, ami arra utal, hogy az elbírálásban igyekeznek kiegyenlíteni az igénylésekben megfigyelt regionális eltéréseket (vagyis a népességhez viszonyítva az átlaghoz közelíteni az új nyugdíjasok arányát: az is lehetséges, hogy

valamilyen kvótát alkalmaznak a régiós központok.) Ugyanakkor a munkahely megszűnését igazoló igénylők - egészségi állapotuk hatását kiszűrve is - nagyobb eséllyel jutnak rokkantnyugdíjhoz.

3. táblázat Rokkantnyugdíj igény elbírálása: férfiak

	2001		2004	
	Coef.	Std. Err.	Coef.	Std. Err.
Öregségi nyugdíj előtt van	-0.01	0.06	0.03	0.07
életkor	0.05	0.01	0.04	0.01
gyógyszer1	-0.56	0.29	0.21	0.34
gyógyszer2	-0.20	0.23	0.40	0.28
gyógyszer3	0.14	0.22	1.02	0.27
járóbeteg (d)	2.19	0.61	0.89	0.46
fekvőbeteg (d)	0.76	0.13	0.89	0.15
foglalkoztatási ráta (%)	3.75	1.36	4.77	1.47
megszűnt a munkahelye	0.55	0.15	0.69	0.25
iskola nem ismert	-0.54	0.40	-0.88	0.44
alapfokú	-0.98	0.43	-0.89	0.44
legf. Középfokú	-0.63	0.40	-0.75	0.41
felső v kp fokú	0.01	0.43	-0.79	0.45
Konstans	-7.29	1.12	-6.65	1.10

Megjegyzés: az 1%-on szignifikáns együtthatókat félkövérrel, a legalább 10 %-on szignifikánsakat dőlttel szedtük.

4. táblázat Rokkantnyugdíj igény elbírálása: nők

	2001		2004	
	Coef.	Std. Err.	Coef.	Std. Err.
öregségi nyugdíj előtt van	0.11	0.06	0.09	0.06
életkor	0.03	0.01	0.02	0.01
gyógyszer1	-0.17	0.47	-0.40	0.54
gyógyszer2	-0.17	0.38	-0.29	0.43
gyógyszer3	0.38	0.37	0.35	0.42
járóbeteg (d)	1.12	0.61	0.71	0.77
fekvőbeteg (d)	0.56	0.14	0.94	0.15
foglalkoztatási ráta (%)	3.35	1.43	7.77	1.50
megszűnt a munkahelye	0.87	0.15	0.95	0.24
iskola nem ismert	-0.85	0.44	-0.57	0.39
Alapfokú	-0.91	0.45	-0.28	0.38
legf. Középfokú	-0.81	0.44	-0.16	0.35
felső v kp fokú	-0.60	0.46	-0.28	0.38
Konstans	-5.65	1.21	-7.41	1.32

Megjegyzés: az 1%-on szignifikáns együtthatókat félkövérrel, a legalább 10 %-on szignifikánsakat dőlttel szedtük.

A férfiak és a nők igénylésének elbírálásában látható jelentős különbségre nem adnak egyértelmű magyarázatot a fenti becslések. A nők átlagosan kevesebb szolgálati időt szereznek: vélhetően legalább részben ez magyarázza a becslésekben az életkor kisebb együtthatóját.

A fenti becslések segítségével dekomponáltuk az együtthatókat, ezen belül az életkor és a konstans hatását, illetve az összetételből adódó hatásokat. Ehhez a bérkülönbségek magyarázatára használt szokásos eljárást követtük: a férfiakra becsült együtthatókkal prediktáltuk a nők nyugdíjigénylésének elbírálását és fordítva, és ezt úgy is elvégeztük, hogy a konstans illetve az életkor együtthatóját rögzítettük (a saját, eredeti értékén). A prediktált és a tényleges elbírálások összevetése alapján az életkor alacsonyabb együtthatója magyarázza a két nem között tapasztalt eltérés felét, és hasonlóan jelentős a nem magyarázott rész (a konstansok együtthatója) súlya. A többi paraméter további 20%-kal növeli a különbséget a férfiak javára, amit hasonló mértékben ellensúlyoz az igénylést beadó nők (esélyek szempontjából) jobb összetétele.

A nem magyarázott rész a meg nem figyelt hatások összessége: ilyen hatás lehet a nőkkel szembeni diszkrimináció, vagy a betegség típusának eltérése, ha ez a munkavégző képességet nem egyformán csökkenti: előfordulhat például, hogy a férfiak nagyobb arányban szenvednek a munkavégző képességet jobban csökkentő betegségekből, amit a modellben használt, az általános egészségi állapotot mérő indikátorok nem mutatnak ki. Ezeknek a sejtéseknek az ellenőrzéséhez sokkal részletesebb adatokra lenne szükség az elbírálás folyamatáról, az elutasítás és elfogadás indokairól, ideértve a szükséges szolgálati időt is.

Az igénylések és elbírálások együttes hatása

Az igénylést és az elbírálást meghatározó tényezőkre vonatkozó becslések azt jelezték, hogy a paraméterek (motivációk, illetve szigor) nem változott jelentősen 2001/2 és 2004 között. Az is kiderült azonban, hogy néhány meg nem figyelt változó, mint például a szolgálati idő, jelentősen befolyásolja a megfigyelt kimeneteket. A rokkantnyugdíjba beáramlás csökkenésének okairól ezért csak óvatos következtetéseket vonhatunk le.

A potenciális igénylők (30-nyugdíjkorhatár közti népesség) összetételének változása és a motivációk változása relatív fontosságának szétválasztását az előző részben már használt dekomponálással végezzük el. Az elfogadott igénylés (=1) függő változóval becsülünk logit modelleket, az igénylések vizsgálatánál használt magyarázó változókkal (kivéve a megyei foglalkoztatási rátát), 2001 és 2004 évre, a két nemre együttesen, a nemet indikáló

dummy változóval kiegészítve (részleteket lásd a függelékben). Az eredmények azt mutatják, hogy a megfigyelt csökkenés 95 %-a az összetétel változásának tudható be. Ennek alapján nem zárható ki a megfigyelt javulás pesszimista értelmezése, miszerint az elsősorban a nyugdíjkorhatárhoz közeledő kohorszok iskolázottságának átmeneti javulásával függ össze. A feltevés igazolásához azonban pontosabb iskolázottsági adatokra, több évet felölelő megfigyelésekre és az elbírálást meghatározó részletesebb adatokra lenne szükség.

Következtetések

Az idősebb munkavállalók aktivitásának emelkedése alapján úgy tűnik, sikerült közelebb kerülnünk a – minden európai ország számára feladatot jelentő – lisszaboni foglalkoztatási célkitűzésekhez. Az 1998 óta tartó emelkedés azonban lassulást mutat, és a mögötte meghúzódó demográfiai és munkaerő-piaci folyamatok jelentős és növekvő kockázatokat is rejtenek.

A jelenlegi szabályozásban érvényesülő anyagi ösztönzők továbbra is kifizetődővé teszik a korai nyugdíjba vonulást, ami a várható élettartam növekedésével és változatlan szabályozás esetén a kiadások emelkedéséhez vezet. Ha az aktivitás növekedésében a korhatár emelése mellett az iskolázottság szintjének átmeneti megugrása is jelentős szerepet játszott, akkor az aktivitás javulása várhatóan erőteljesen lelassul majd.

Az igénylést és az elbírálást meghatározó tényezőkre vonatkozó becslések azt jelezték, hogy a motivációk, illetve az elbírálás szigora nem változott jelentősen 2001/2 és 2004 között. Az is kiderült azonban, hogy néhány meg nem figyelt változó, mint például a szolgálati idő, jelentősen befolyásolja a megfigyelt kimeneteket. A rokkantnyugdíjba beáramlás csökkenésének okairól ezért csak óvatos következtetéseket vonhatunk le.

Az eredmények azt mutatják, hogy az új rokkantnyugdíjasok arányában megfigyelt csökkenés 95 %-a a potenciális igénylők összetételének változásával magyarázható. Ennek alapján nem zárható ki az a pesszimista értelmezés, miszerint a csökkenés elsősorban a nyugdíjkorhatárhoz közeledő kohorszok iskolázottságának átmeneti javulásával függ össze. A feltevés igazolásához azonban pontosabb iskolázottsági adatokra, több évet felölelő megfigyelésekre és az elbírálást meghatározó részletesebb adatokra lenne szükség. Végül, az igények elbírálásának vizsgálata egy eddig – legalábbis széles körben – nem ismert problémára is felhívja a figyelmet, miszerint a férfiak és nők által benyújtott igénylések elfogadási esélyében jelentős különbség mutatkozik a férfiak javára. A meglévő adatok alapján nem lehet megállapítani, hogy ez egyértelműen diszkriminációval

függ-e össze, de annyit igen, hogy az igénylők összetételének nemek szerinti eltéréseivel nem magyarázható a különbség.

Hivatkozások

Augusztinovics Mária–Köllő János (2007): Munkaerő-piaci pálya és nyugdíj.

Közgazdasági Szemle, 46. évf. 6. sz. 529–559. o.

Boeri, T. (2005): The Lisbon process and european women at work. Prepared for the Conference Political Economy and Social Policy of Western Europe. Indiana University, Bloomington, 2005. november 11.

Casey, B.–Oxley, H.–Whitehouse, E.–Antolin, P.–Duval, R.–Leibfritz, W. (2003): Policies for an ageing society: recent measures and areas for further reform. OECD Economics Department Working Papers, No. 369.

Fazekas Károly – Köllő János – Lakatos Judit – Lázár György (szerk.) (2007): Statisztikai adatok, megjelent: Fazekas Károly – Cseres-Gergely Zsombor – Scharle Ágota (szerk.): Munkaerőpiaci Tükör, MTA-KTI, Budapest.

Gere Ilona (1997): A nyugdíjazás mint a munkanélküliség megelőzésének, levezetésének eszköze. Munkaügyi Szemle, 41. évf. 10. 13–16. o.

Grant, J.–Hamermesh, D. (1981): Labor-market competition among youths, white women and others. Review of Economics and Statistics, 63. 354–360. o.

Guillemard, A. M. (2001): Continental welfare states in Europe confronted with the end-of-career inactivity trap. A major challenge to social protection in an aging society. Program for the Study of Germany and Europe, Working Paper, 2001/5.

Hamermesh, D. S. (1987): The demand for labor in the long run. Megjelent: *Ashenfelter, O.–Layard, R.* (szerk.): Handbook of Labor Economics. Vol. 1. 8. fejezet 429–471. o. Elsevier.

Jimeno, J. F.–Palenzuela, D. R. (2003): Youth unemployment in the OECD. Demographic shifts, labour market institutions and macroeconomic shocks. Economics Working Papers, 019. European Network of Economic Policy Research Institutes.

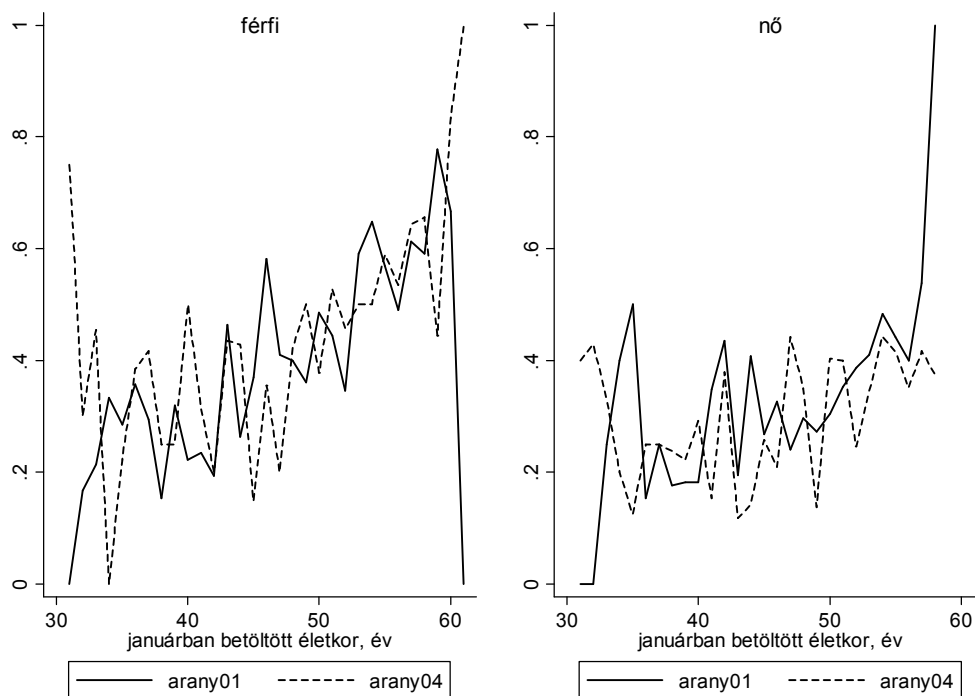
Kertesi Gábor–Köllő János (2002): Labour Demand with Heterogeneous Labour Inputs after the Transition in Hungary, 1992–1999 – and the Potential Consequences of the Increase of Minimum Wage in 2001 and 2002. Budapest Working Papers on the Labour Market. BWP 2002/5.

Layard, R.–Nickell, S. J.–Jackman, R. (1991): Unemployment: Macroeconomic Performance and the Labour Market. Oxford University Press.

- Orbán Gábor–Palotai Dániel* (2006): Gazdaságpolitikai és demográfiai kihívások a magyar nyugdíjrendszerben. *Közgazdasági Szemle*, 7–8. sz, 583–603. o.
- Pagés, C.–Montenegro, C. E.* (2007): Job security and the age- composition of employment: evidence from Chile. *Estudios de Economía*, Vol. 34. No. 2. 109–139. o.
- Pauka Tibor–Tóth Ildikó* (2003): A magyar népesség egészségi állapotának változásai 1979 és 2001 között a morbiditási adatok tükrében. KSH, Budapest.
- Scharle Ágota* (2007): A rokkantnyugdíjazás növekedésének munkapiaci okai. Megjelent: *Fazekas Károly–Cseres-Gergely Zsombor–Scharle Ágota* (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet–Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 91–100. o.
- Vanhuysse, P.* (2004): The pensioner booms in post-communist Hungary and Poland: political sociology perspectives. *International Journal of Sociology and Social Policy*, Vol. 24. No. 1–2. 86–102. o.

Függelék

Beadott és elfogadott rokkantnyugdíj igénylések aránya nemenként, 2001 és 2004

A 30-nyugdíjkorhatár előtti népesség összetétele 2000-2004

	2000	2001	2002	2003	2004
			NŐK		
igényelt rokkantnydíjat	0.007	0.008	0.007	0.008	0.007
öregségi nyugdíj előtt van	0.341	0.359	0.320	0.375	0.374
Életkor	44.155	44.182	44.846	44.303	44.322
volt táppénzen			0.067	0.039	0.035
gyógyszer1		0.157	0.130	0.151	0.150
gyógyszer2		0.410	0.432	0.433	0.443
gyógyszer3		0.232	0.231	0.227	0.213
járóbeteg (d)		0.787	0.849	0.834	0.833
fekvőbeteg (d)		0.164	0.146	0.171	0.171
foglalkoztatási ráta (%)	0.496	0.496	0.496	0.496	0.496
tavaly volt mnélk	0.060	0.058	0.045	0.062	0.066
iskola nem ismert	0.339	0.314	0.319	0.271	0.259
alapfokú	0.086	0.087	0.073	0.088	0.087
legf. középfokú	0.259	0.272	0.303	0.292	0.299
felső v kp fokú	0.206	0.214	0.198	0.227	0.230
			FÉRFIAK		
igényelt rokkantnydíjat	0.008	0.010	0.009	0.009	0.008
öregségi nyugdíj előtt van	0.259	0.276	0.281	0.273	0.270
Életkor	45.173	45.263	45.345	45.429	45.515
volt táppénzen			0.040	0.043	0.041
gyógyszer1		0.173	0.165	0.169	0.166
gyógyszer2		0.266	0.279	0.278	0.281
gyógyszer3		0.156	0.156	0.162	0.158
járóbeteg (d)		0.631	0.670	0.685	0.684
fekvőbeteg (d)		0.112	0.111	0.113	0.113
foglalkoztatási ráta (%)	0.496	0.497	0.497	0.497	0.497
tavaly volt mnélk	0.069	0.064	0.061	0.060	0.064
iskola nem ismert	0.396	0.377	0.358	0.342	0.327
alapfokú	0.058	0.060	0.061	0.062	0.063
legf. középfokú	0.341	0.352	0.363	0.373	0.381
felső v kp fokú	0.130	0.134	0.138	0.142	0.146

Új rokkantnyugdíjasok a 30-nyugdíjkorhatár közötti népességben, 2001*

	Coef.	Std. Err.	z	P>z	[95% Conf.	Interval]
Férfi	.512612	.0876542	5.85	0.000	.340813	.684411
öregségi nyugdíj előtt van	.1362231	.0356461	3.82	0.000	.066358	.2060882
Kor	.0452148	.0068028	6.65	0.000	.0318816	.058548
gyógyszer1	-.2363759	.2179943	-1.08	0.278	-.6636369	.190885
gyógyszer2	.2282526	.1709041	1.34	0.182	-.1067133	.5632186
gyógyszer3	1.060765	.167557	6.33	0.000	.7323591	1.389171
Járóbeteg (d)	2.73096	.4190656	6.52	0.000	1.909607	3.552314
fekvőbeteg (d)	1.467989	.087867	16.71	0.000	1.295772	1.640205
megszűnt az állása	3.468953	.0977802	35.48	0.000	3.277307	3.660599
iskola nem ismert	.1258055	.230757	0.55	0.586	-.3264699	.5780809
Alapfokú	.9817916	.2519873	3.90	0.000	.4879054	1.475678
legf. középfokú	.9045601	.2287147	3.95	0.000	.4562875	1.352833
felső v kpfokú	.6130709	.2449757	2.50	0.012	.1329274	1.093214
Konstans	-11.57478	.5590995	-20.70	0.000	-12.67059	-10.47896

Logit estimates Number of obs = 76439 LR chi2(13) = 2430.88, Prob > chi2 = 0.0000

Log likelihood = -2700.8432 Pseudo R2 = 0.3104

Megjegyzés: 58 évesnél fiatalabb nők, 62 évesnél fiatalabb férfiak

Új rokkantnyugdíjasok a 30-nyugdíjkorhatár közötti népességben, 2004

	Coef.	Std. Err.	z	P>z	[95% Conf.	Interval]
Férfi	.6121537	.0889175	6.88	0.000	.4378786	.7864288
öregségi nyugdíj előtt van	.088268	.0387693	2.28	0.023	.0122815	.1642545
kor	.0347463	.0065586	5.30	0.000	.0218917	.0476009
gyógyszer1	.201349	.2598901	0.77	0.438	-.3080263	.7107243
gyógyszer2	.6403289	.2117443	3.02	0.002	.2253176	1.05534
gyógyszer3	1.716455	.2081235	8.25	0.000	1.30854	2.124369
járóbeteg (d)	1.679256	.3693667	4.55	0.000	.9553103	2.403201
fekvőbeteg (d)	1.877312	.0933179	20.12	0.000	1.694412	2.060211
megszűnt az állása	3.896578	.1483803	26.26	0.000	3.605758	4.187398
iskola nem ismert	-.5624227	.2193165	-2.56	0.010	-.9922752	-.1325702
alapfokú	1.110943	.2235221	4.97	0.000	.6728482	1.549039
legf. középfokú	1.00551	.1988926	5.06	0.000	.6156879	1.395333
felső v kpfokú	.340473	.2215604	1.54	0.124	-.0937773	.7747234
Konstans	-10.73472	.5108444	-21.01	0.000	-11.73595	-9.733481

Logit estimates Number of obs = 80867 chi2(13) = 2018.39 Prob > chi2 = 0.0000

Log likelihood = -2633.2043 Pseudo R2 = 0.2771

Megjegyzés: 60 évesnél fiatalabb nők, 62 évesnél fiatalabb férfiak